

ОСОБЛИВОСТІ ДОКТРИНАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАНУ СЛІДЧОГО ЯК ОДНІЄЇ ІЗ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Меркулова В. О., Домброван Н. В.

У КПК 2012 р. під час визначення основних термінів вперше формулюються основні ознаки, поняття слідчого як службової особи різних відповідних підрозділів, що уповноважена в межах компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК).

Орієнтуючись на аксіоматичне сприйняття вченими того факту, що на слідчого покладається вирішення складних та відповідальних завдань, в яких відтворюються загальні цілі кримінального судочинства, зокрема швидке та повне розкриття кримінальних правопорушень, викриття винних у його вчиненні, всебічне та повне, об'єктивне дослідження усіх обставин кримінального провадження тощо, зазначимо, що особливого значення набуває питання щодо правового забезпечення виконання слідчим своїх повноважень, наявності правового інструментарію щодо забезпечення якості та дієвості здійснення слідчим досудового розслідування, чіткості та повноти правових положень, які є основою гарантії процесуальної самостійності та персональної відповідальності слідчого за законність та своєчасність власних дій та рішень.

Уточнення поняття та ознак такого суб'єкта кримінального провадження як слідчий, внесення суттєвих змін в Кримінально-процесуальний кодекс України (далі - КПК) в частині визначення обсягу його прав та спеціальних зобов'язань на стадії досудового розслідування посилюють актуальність дослідження особливостей доктринального тлумачення чинного стану та тенденцій реформування законодавства в розглядуваній сфері. Розглядаючи доктрину права як наукову правову теорію, систематизоване правове вчення, що відтворюється у системі теоретичних наукових концепцій та зумовлює специфічний зміст та сутність принципів, спрямувань кримінально-процесуального правового регулювання, вважаємо, що доцільно дослідити особливості становлення та розвитку теорії кримінально-процесуального права саме в частині формування концептуальних положень інституту повноважень слідчого.

Результати наукових досліджень, що стосуються зазначеного напрямку, відтворені у значній кількості доктринальних джерел. Визначитися із загальним

станом дослідження, особливостями та характером змісту конкретних проблем, які виокремлюються вітчизняними вченими (на тлі суттєвого реформування кримінально-процесуального законодавства) у зазначеній сфері, дозволить певна систематизація використаного нами доктринального матеріалу на різних рівнях та за певними критеріями.

Ключові слова: кодекс, закон, кримінальне провадження, слідчий, законодавство, прокурор, учасники кримінального провадження.

Merkulova V. O., Dombrovan N. V. Peculiarities of the doctrinal interpretation of trends in reforming the legal status of the investigator as one of the parties to criminal proceedings

In the 2012, when defining the main terms for the first time formulated the main features, the concept of the investigator as an official of various relevant units, authorized within the competence provided by criminal procedure law, to conduct pre-trial investigation of criminal offenses.

Focusing on the axiomatic perception of scientists that the investigator is entrusted with solving complex and responsible tasks, which reproduce the general objectives of criminal justice: rapid and complete disclosure of criminal offenses, exposing the perpetrators, comprehensive and complete, objective investigation of all circumstances etc. actions and decisions.

Clarification of the concept and characteristics of such a subject of criminal proceedings as an investigator, making significant changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine in terms of determining the scope of his rights and special obligations at the pre-trial investigation increase the relevance of trends in reforming legislation in this area. Considering the doctrine of law as a scientific legal theory, systematized legal doctrine, reproduced in the system of theoretical scientific concepts and determines the specific content and essence of the principles, directions of criminal procedural legal regulation - it is advisable to explore the peculiarity of the theory of criminal procedure law. formation of conceptual provisions of the institute "powers of the investigator".

The results of scientific research related to this area are reproduced in a significant number of doctrinal sources. To determine the general state of research, features and nature of the content of specific problems identified by domestic scholars (against the background of significant reform of criminal procedure legislation) in this area, will allow a certain systematization of doctrinal material we use at different levels and according to certain criteria.

In particular, the analysis of the study of our chosen problem should be carried out against the background of scientific problems of previous criminal procedure legislation, and focusing on significantly changed content of legal provisions of the current CPC in 2012 on the criteria of continuity, novelty and contradictions of legal provisions. We have on the basis of a comprehensive, systemic-legal analysis and comparison of individual results of relevant research (both the previous and new criminal procedure legislation) to determine the peculiarities in the choice of subject and areas of research, typicality and specificity of scientific provisions in terms of content and essential features of the institute "criminal-procedural powers of the investigator" considered by us, the newest ideas and offers on improvement of legislative regulation in the sphere considered by us, a place and value of this institute among other criminal-procedural institutes.

Key words: code, law, criminal proceedings, investigator, legislation, prosecutor, participants in criminal proceedings.

Постановка проблеми. Зокрема, аналіз стану дослідження обраної нами проблеми доцільно здійснювати як на тлі наукових проблем попереднього кримінально-процесуального законодавства, так і орієнтуючись на суттєво змінений зміст правових положень чинного КПК 2012 р. за критеріями наступності, новизни та наявності суперечностей правових положень. Маємо на підставі комплексного системно-правового аналізу та співставлення окремих результатів відповідних наукових досліджень (як за чинності попереднього, так і нового кримінально-процесуального законодавства) визначитися з особливостями у виборі предмету та спрямувань наукових досліджень, типовістю та специфічністю наукових положень в частині змістовних та сутнісних ознак розглядуваного нами інституту кримінально-процесуальних повноважень слідчого, новітніми ідеями та пропозиціями щодо удосконалення законодавчого регулювання в розглядуваній нами сфері, місцем та значенням даного інституту серед інших кримінально-процесуальних інститутів.

Основний зміст. Аналіз доктринальних джерел, предметом яких було дослідження особливостей кримінально-процесуального законодав-

ства в частині визначення прав та обов'язків слідчого за чинності попереднього КПК 1960 р., доцільно здійснити за трьома напрямками: визначитися із найтипівішими проблемами доктрини права (законодавства), які зумовили в подальшому спрямування наукових досліджень щодо правового статусу слідчого; звернутися до більш конкретного аналізу змісту та сутності результатів тих досліджень, в яких не лише відтворюються основи теорії права, але й розкриваються найсуттєвіші характеристики досліджуваного нами явища; звернути увагу на окремі аспекти досліджень перехідного етапу - часів обговорення в наукових колах проєкту нового КПК.

Що стосується першого напрямку, то слід зазначити, що проблема чинного стану та потенційних напрямків удосконалення повноважень слідчого за чинності попереднього законодавства обговорювалася на сторінках наукових видань досить жваво. Зокрема, у якості предмету дослідження були обрані поняття, мета, система слідчих дій (А.Є. Голубов, С.М. Стахівський); професійні та особистісні якості слідчого як гарантія його процесуальної незалежності (О.В. Баулін); особливості змістовних та сутнісних характеристик окремих процесуальних рішень слідчого, які приймаються в ході розслідування (І.В. Басиста); типові слідчі ситуації та особливості висунення слідчих версій на початковому етапі розслідування (Д.В. Стрельченко, О.Ф. Кобзар); проблеми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових органів під час розслідування кримінальних правопорушень (М. Мороз); шляхи актуалізації інтеграції основ теорії управління в слідчу діяльність (В.Д. Берназ, П.В. Берназ); співвідношення примусових заходів та функцій слідчого у кримінальному переслідуванні (Т.О. Лоскутов); зміст та спрямування запобіжної діяльності слідчого (О.О. Юхно) тощо.

Проте, як на нашу думку, на особливу увагу заслуговують результати досліджень, присвячених аналізу професійних та особистісних властивостей слідчого, доцільності системного підходу щодо оцінки багаторівневого складного явища - функціонального призначення даного суб'єкту кримінального правосуддя. Результати досліджень, виконаних такими вченими, як О.В. Баулін, І.В. Басиста, В.Д. Берназ, П.В. Берназ, А.Є. Голубов, М. Мороз, С.М. Стахівський, Д.В. Стрельченко тощо, досі не втрачають свого значення, навіть набувають актуальності, оскільки лише на тлі їхнього змісту та сутнісного значення можна визначитися із наступністю доктрини права та законодавства, визначитися із сталими про-

блемами та суперечностями щодо законодавчого визначення правового статусу слідчого та його реалізації у правозастосуванні.

Не можна не погодитися з такою позицією вчених, сутність якої полягає у тому, що професійні та особисті якості слідчого є гарантією його процесуальної незалежності. Вже загальною ознакою є те, що прийняття процесуального рішення слідчого має відбуватися в умовах відсутності стороннього впливу, на підставі закону та відповідно до внутрішніх переконань. Отже, особливої актуальності набувають дослідження, присвячені різнобічним чинникам, які підтверджують важливість саме даного суб'єкта, його функціонального призначення. Ідеться про те, що своєрідність професії слідчого вимагає широкого кругозору, глибоких знань, усебічного розвитку, високої загальної та правової культури; що усі рішення слідчого вимагають не лише професійної майстерності, а й тривалого планування, глибоких знань низки гуманітарних наук, зокрема психології. Про особливу роль слідчого на початковому етапі розслідування свідчить той факт, що саме на рівні цієї особи концентрується сукупність доказової, оперативної-розшукової, процесуально-тактичної, методичної та організаційно-технічної інформації даного етапу кримінального переслідування. Саме поінформованість слідчого про обставини вчиненого діяння, про властивості особи, яка його вчинила, про властивості та різні обставини життєдіяльності осіб, що проходять по справі, про наявність (відсутність) переліку пом'якшуючих та обтяжуючих обставин тощо суттєво впливає на різні рішення, що приймаються на стадії досудового розслідування, а саме: обрання запобіжних заходів примусу, можливість звільнення від кримінальної відповідальності, можливість застосування та доцільний вид примусового заходу виховного характеру щодо неповнолітніх тощо. Справедливо звертається увага на те, що слідчий забезпечує дотримання як приватних прав та інтересів учасників кримінального судочинства, так і публічних інтересів суспільства й держави. З огляду на це саме від сприйняття громадськістю специфічного правового статусу слідчого в державі залежить в значній мірі виховна роль органів попереднього слідства [5, с. 225; 11, с. 218; 25, с. 188]. Отже, у вирішенні кримінально-правового конфлікту особливе місце посідають професійні, особистісні (зокрема, інтелектуальні та психологічні) властивості слідчого.

Наступним сутнісним результатом наукових досліджень за чинності КПК 1960 р. є обґрунту-

вання висновку, що виявлення, припинення, запобігання, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень (злочинів) є багатоаспектним пізнавальним, урегульованим нормами права процесом інтелектуально-вольової діяльності уповноважених осіб, насамперед слідчих, особлива та специфічна роль яких займає одне із головних місць у виконанні багатьох процесуальних завдань, що визначають змістовну спрямованість кримінального судочинства на різних його стадіях (передусім, на стадії досудового розслідування). Важливість слідчих дій як складової процесуальних дій відтворюється у їхньому спрямуванні на збирання та дослідження доказів, що відповідно передбачає застосування системного підходу у реалізації комплексу пізнавальних прийомів та операцій з перевірки доказів, з виявлення, одержання, фіксації даних, які мають значення для справи на стадії попереднього (досудового) розслідування тощо. Системного підходу вимагає і забезпечення слідчим особливих проваджень, зокрема у справах щодо неповнолітніх правопорушників, і взаємодія слідчих і оперативно-розшукових органів (не лише на рівні узгодження планів, але й спільного здійснення дій щодо виконання різних заходів процесуального характеру) [11, с. 218; 19, с. 193; 26, с. 492]. Отже, не випадково ще за чинності попереднього законодавства постала проблема інтеграції основ теорії управління в слідчу діяльність. Доводилося те, що на тлі значного ускладнення механізму підготовки та маскування вчинюваних діянь, створення різних перешкод для розкриття злочину та виявлення винних осіб, наявності корумпованих зв'язків, підвищення рівня організації та управління в злочинних угрупованнях тощо набувають актуальності питання щодо інтеграції сучасного наукового знання в слідчу практику, підвищення рівня управлінських процесів щодо розкриття та розслідування суспільно небезпечних діянь, оптимізації професійної підготовки відповідних суб'єктів слідчої діяльності [7, с. 14].

Зрештою, історичний аналіз особливостей доктрини права за чинності попереднього кримінально-процесуального законодавства має бути доповнений характеристикою окремих аспектів обговорення проєкту нового КПК (№ 1233 від 13.12.2007 р.). На нашу думку, визначені вченими типові недоліки запропонованих законодавцем правових положень в частині прав та обов'язків слідчого під час кримінального провадження відтворені у працях професора Ю.П. Аленіна. Аналіз правових положень проєкту надав ученому

підстави дійти висновку про потенційну можливість виключення слідчого із кола осіб, що мають здійснювати кримінальне переслідування. Позбавлення слідчого права відкривати кримінальне провадження, покладання права щодо винесення постанови про притягнення особи у якості обвинуваченого лише на прокурора, суттєве обмеження права приймати самостійні рішення, готувати відповідні документи - усе це зводить у новому КПК роль слідчого до функцій статиста, що фактично призведе до ліквідації його процесуальної самостійності та незалежності, а отже, до втрати особистості відповідальності за результати досудового слідства. На справедливу думку вченого, слідчий має бути повноцінним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності, а не лише виконавцем чужої волі. Саме тому має бути збережена та система прав та обов'язків слідчого, яка виправдана часом та багаторічним досвідом. Доводиться доцільність збереження вітчизняної законодавчої практики, яка ґрунтувалася на визначенні чітких та широких прав та обов'язків слідчого у сфері притягнення особи у якості обвинуваченого, визначення юридичної кваліфікації діяння, обрання запобіжних заходів, завершення кримінального провадження тощо [1; 2, с. 10-11].

Наступність доктрини кримінально-процесуального права виявляється в тому, що в наукових дослідженнях вже за чинності нового КПК 2012 р. подовжувався та поглиблювався аналіз проблем змісту, сутності та функціонального призначення слідчого як однієї із сторін кримінального провадження, системного підходу до забезпечення слідчої діяльності. Так, окремі вчені (О.М. Пасько) на підставі узагальнення кримінально-процесуальних положень щодо визначення змісту та сутності функцій та професійного спрямування слідчого за новим КПК 2012 р. доводять той факт, що саме цей суб'єкт є активним учасником виконання найважливіших функцій кримінального судочинства, які автор пропонує умовно поєднати у п'ять таких груп: гносеологічну (полягає в інтенсивній інтелектуальній діяльності слідчого - порівнянні, узагальненні, оцінці, творчому сприйнятті певної інформації); операційну (полягає у виконанні доручень та вказівок, взаємодії з іншими учасниками кримінального провадження, виконанні гласних та негласних слідчих (розшукових) дій тощо); стратегічно-тактичну (планування слідчих дій, діагностування кожної конкретної ситуації, реконструкція подій та обставин, вибір необхідних методів та прийомів розслідування тощо); управлінську, яка у якості невід'ємних складових

має організаційну, розподільчу, контролюючу, регулятивну та координаційну. Зрештою, доволі важливою була, є і буде профілактична функція слідчих, що передбачає виявлення причин та умов вчинення кримінального правопорушення та вжиття заходів щодо їхнього усунення (ліквідації), а отже, запобігання вчиненню нових суспільно небезпечних діянь [21].

Вчені (П.В. Берназ, О.В. Поліщук) доводили те, що саме слідчі дії функціонують у межах узгодженої цілісної системи, що направлена на збір, дослідження, оцінку й використання доказів. А отже, системний підхід, що визначає успіх дослідження складних явищ, насамперед є актуальним щодо криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, яка суттєво змінюється відповідно до змін законодавства, здобутків науково-технічного процесу, удосконалення злочинцями засобів та знарядь вчинення кримінального правопорушення. Отже, все більше слідча діяльність має залежати від належної класифікації її складових компонентів, використання методики моделювання, розробки багаторівневих підходів до вирішення завдань, вибору критеріїв оцінки її результативності тощо [8; 23, с. 212].

До сучасних досліджень, в яких відтворюється змістовна та сутнісна особливість теорії кримінально-процесуального права з набуттям чинності новим Законом, маємо віднести наукові публікації з таких питань: поняття, ознак слідчих (розшукових) дій взагалі, їх складової - негласних слідчих (розшукових) дій, чинних проблем співвідношення (взаємодії) слідчого із оперативними підрозділами під час реалізації негласних слідчих (розшукових) дій; суперечностей чинного законодавства в частині визначення повноважень слідчого у ст. 40 КПК; ролі слідчого на завершальному етапі досудового слідства, зокрема під час реалізації звільнення від кримінальної відповідальності; особливостей реалізації повноважень слідчого щодо осіб неповнолітнього віку.

Що стосується першого напрямку дослідження, то здебільшого вчені (Р.І. Благута) відмічали як позитивний фактор визначення у чинному кримінально-процесуальному законодавстві поняття та підстав застосування інституту слідчих (розшукових) дій, які пропонують тлумачити як в широкому розумінні - будь-які процесуальні дії, які виконуються належним суб'єктом, що здійснює кримінальне провадження, так і у вузькому розумінні - засоби пізнання, які пов'язані із процесом доказування [9, с. 195]. *Новелою кримінального процесуального законодавства є виокремлення норм про негласні слідчі (розшукові) дії, які є різ-*

новидом слідчих (розшукових) дій і використовуються у разі неможливості отримання відомостей про діяння та особу, яка його вчинила, в інший спосіб, або ж якщо це пов'язано із втручанням у приватне спілкування. Проведення цих дій віднесено до компетенції слідчого, який може проводити їх самостійно або доручати їх відповідним уповноваженим оперативним підрозділам. На думку окремих вчених (Л.І. Аркуша, В.П. Попович) внесені зміни у законодавство суттєво змінили роль слідчих органів, які раніше здійснювали лише офіційну гласну процесуальну діяльність. Отже, проводити негласні слідчі (розшукові) дії має власне слідчий, він же може надавати письмове доручення на їх проведення оперативним підрозділам. Проте слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а згодом про отримані результати. При цьому прокурор може заборонити їх проведення.

Отже, концентрується увага на тому, що слідчий суттєво зв'язаний з рішенням прокурора [3; 24, с. 332]. Впровадження новації, на думку окремих вчених (М.Г. Вербенського, С.В. Михайлова, В.І. Оперук), призвело до зміни традиційної концепції інституту оперативно-розшукової діяльності, системи оперативних підрозділів, їх ролі в проведенні негласного розслідування. Звертається увага на те, що сучасна практика виробляє нові та удосконалює традиційні форми, види і напрямки взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими органами, спрямованими на підвищення якості та дієвості досудового розслідування [10; 20]. Проте, на думку В.П. Попович, нововведення призвело до певних суперечностей між положеннями кримінального процесуального законодавства та ст. 7 Закону про ОРД. З одного боку, слідчий несе персональну відповідальність за якість розслідування у кримінальному провадженні, а отже, він має контролювати застосування оперативних заходів, а з іншого боку, право негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого та особливо тяжкого злочину надається і оперативним підрозділам [24, с. 332].

Відносно значною є кількість публікацій щодо визначення на підставі системно-правового аналізу різних кримінально-процесуальних положень, певних нечіткостей та суперечностей чинного законодавства в частині регламентації повноважень слідчого. Здебільшого у якості предмету дослідження обирається *недосконалість та напрямки реформування правових положень, що містяться у ст. 40 КПК*. Зокрема, однією із складових проблеми неузгодженості чинного кри-

мінально-процесуального законодавства в частині правового статусу слідчого є питання співвідношення змісту положень, що містяться у ст. 40 КПК, з іншими кримінально-процесуальними нормами. Зокрема, у спеціальних дослідженнях (О. Дудоров, О.В. Лобач, В. Півненко) звертається увага на те, що позапроцесуальний статус слідчого не узгоджується із тими можливостями, які надаються йому згідно зі ст. 40 КПК: стан розбіжностей між реальністю у правозастосуванні та конкретним змістом законодавчих положень доводить, з одного боку, важливість функцій слідчого та його право ініціювати розгляд відповідного питання перед прокурором, проте, з іншого, що порядок такого ініціювання залишається позапроцесуальним [13, с. 33; 16, с. 18; 22, с. 33].

А в кандидатському дослідженні О.А. Марченко звертається увага на те, що протиріччя спостерігаються і в сфері реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності. У ст. 40 КПК, по-перше, наголошується на відповідальності слідчого за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. По-друге, у п. 7 ч. 2 ст. 40 КПК йдеться про право слідчого за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та подавати їх на затвердження прокурору. А складання клопотання щодо застосування примусових заходів виховного характеру є невід'ємною складовою частиною матеріалів щодо застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх, передбаченого ст. 97 КК. Це не узгоджується із змістом та сутністю ст.ст. 286-288 КПК, в яких згадується лише прокурор, який складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, знайомить з ним потерпілу особу, з'ясовує її думку, надсилає клопотання до суду. І ні слова тут немає про слідчого як одного із суб'єктів реалізації кримінально-процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності, тоді як зміст ст. 40 КПК свідчить про інше [17, с. 126-132, 148-149; 18, с. 10, 13].

У роботах Р.М. Балаца, А.А. Десятника йдеться про те, що на тлі тенденцій поступового зближення традиційного кримінального процесу з оперативно-розшуковою діяльністю (ОРД), виведення засобів та методів ведення ОРД на новий рівень публічної регламентації нового змісту та сутності набуває профілактична діяльність у ході кримінального провадження. Доводиться те, що поряд із відомчими нормативно-правовими актами, де встановлена вимога до суб'єктів, які здійснюють ОРД, викривати причини та умови, що сприяють

вчиненню злочинів, здійснювати профілактику кримінальних правопорушень, має бути чітка законодавча вимога безпосередньо у КПК щодо такого напрямку діяльності. Пропонується безпосередньо у ст. 40 КПК закріпити обов'язок слідчого щодо встановлення та доказування причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. До того ж доводиться доцільність визначення у ст. 40 КПК не лише права слідчого доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, але й давати доручення щодо встановлення серед інших обставин також причин та умов, які зумовили та сприяли вчиненню кримінального правопорушення [4, с. 264; 12].

На увагу заслуговують результати наукових досліджень, присвячених ролі слідчого на завершальному етапі досудового слідства, зокрема під час реалізації звільнення від кримінальної відповідальності; особливостям реалізації повноважень слідчого щодо осіб неповнолітнього віку. У спеціальному дослідженні з даного питання, виконаному О.А. Марченко, виокремлюються певні проблеми законодавчого характеру щодо регулювання повноважень слідчого під час здійснення роз'яснювальної діяльності (поряд із прокурором). Ідеться про те, що, з одного боку, спостерігається певна наступність кримінального процесуального законодавства щодо факту відсутності конкретизації суб'єктів роз'яснювального процесу. З іншого боку, суттєвим змістовним доповненням у КПК 1960 р. є вказівка в ч. 4 ст. 7-1 КПК на те, що і прокурор, і слідчий мають право виносити постанову про направлення справи до суду, знайомити з нею обвинуваченого та потерпілого, роз'яснювати їм їхні права. Чинний же закон таких доповнень не містить і переважно концентрує увагу лише на особі прокурора. Проте автор, здійснивши системно-правове тлумачення та співставлення змісту та сутності різних правових норм чинного законодавства, що безпосередньо регулюють сферу застосування звільнення від кримінальної відповідальності або ж мають до цього опосередковане відношення, дійшов висновку, що слідчий є доволі важливим суб'єктом роз'яснювальної діяльності поряд із прокурором. Однак цей факт не знайшов безпосереднього закріплення у законі [17, с. 126-132, 148-149; 18, с. 10, 13].

Окрему групу доктринальних джерел становлять дослідження особливостей слідчих дій під час розслідування кримінально-протиправної пове-

дінки неповнолітніх, визначення кваліфікаційних та особистісних чинників, які мають зумовлювати вибір саме тих слідчих, яких доцільно уповноважити на ці дії, обставин, які доводять важливість думки слідчого щодо вибору виду примусового заходу виховного характеру щодо неповнолітнього тощо. Розглядаючи особливості слідчих дій під час виявлення обставин, що доводять винуватість неповнолітньої особи, з'ясування ступеню впливу на його протиправну поведінку дорослих, характеру впливу соціального оточення (осіб одного віку з винною особою), під час огляду місця події та виявлення слідів вчиненого діяння, проведення допиту неповнолітньої особи, О.М. Ковальова доходить висновку, що проблема відповідних слідчих дій набуває актуальності у зв'язку із стрімким зростанням кримінально-протиправної поведінки серед неповнолітніх, а відповідно посилюється значення не лише поглиблення змісту законодавчих положень, але й розробки науково-методичних рекомендацій для проведення слідчим розслідування діянь (злочинів), вчинених неповнолітніми [15]. Ю.О. Фідра доходить висновку, що відсутність законодавчих вимог щодо кваліфікаційних характеристик, професійних даних, особистісних властивостей слідчих, які можуть бути уповноважені на здійснення доволі специфічного досудового розслідування щодо неповнолітніх, свідчить про недосконалість чинного кримінально-процесуального законодавства [27, с. 339].

Сталою порівняно із попереднім кримінально-процесуальним законодавством є проблема недосконалості регулювання процесу застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх взагалі і зокрема особистісної ролі та значення слідчого в цьому. Так, ще за чинності попереднього КПК М.О. Карпенко доводив те, що саме слідчий, який розслідував кримінальну справу, повинен брати участь у вирішенні судом питання про те, які примусові заходи виховного характеру (ПЗВХ) слід застосовувати до неповнолітньої особи, адже «спілкування слідчого на досудовому слідстві з неповнолітнім, його законним представником, захисником, працівниками служб у справах неповнолітніх дає йому можливість найбільш повно розібратися в характері особи, вивчити середовище, в якому вона проводить життя. Отже, буде цілком правильним законодавчо закріпити за слідчим право зазначати у постанові або обвинувальному висновку захід впливу, який доцільно застосувати щодо підлітка» [14, с. 131]. Даний напрямок дослідження відобразився у працях О.А. Марченко, яка дійшла висновку, що чинне

кримінальне процесуальне законодавство (як і попереднє законодавство) не набуло чіткості та повноти в частині регулювання порядку та умов застосування специфічного виду звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ, не сприяє розумінню процесуальних відмінностей у застосуванні цих заходів під час звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, на відміну від їхнього застосування під час звільнення неповнолітнього від покарання. Особливою проблемою є необхідність законодавчого уточнення та конкретизації кримінально-процесуального порядку застосування окремих ПЗВХ, що зумовлюється їхньою певною складністю та необхідністю врахування судом багатьох чинників, від яких залежить законність та справедливість прийнятого судом рішення по відношенню до неповнолітньої особи. Отже, посилюється роль слідчого щодо визначення більш доцільного виду ПЗВХ [17, с. 235-236].

Підсумовуючи зазначене, маємо наголосити наступне. Проведене нами порівняльне дослідження різних доктринальних джерел як за часів дії попереднього, так і чинності нового кримінального процесуального законодавства доводить те, що питання посилення значення процесуального статусу слідчого у кримінально-процесуальних відносинах було і залишається актуальним.

Наступність доктринальних джерел виявляється в тому, що вчені подовжують наголосувати на особливому значенні повноважень слідчого як однієї зі сторін кримінального провадження. Слідчий має безпосереднє відношення до встановлення фактичних обставин справи та надання правової кваліфікації вчиненого, збору та узагальнення інформації (як позитивного, так і негативного значення) щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, виявлення та доведення кримінально-правових підстав звільнення підозрюваного (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності, проведення роз'яснювальної діяльності та схиляння винної особи до позитивної посткримінальної поведінки, створення умов для застосування заохочувальних кримінально-правових та кримінально-процесуальних інститутів тощо. Це свідчить на користь того, що у кримінальному судочинстві слідчий є однією із найважливіших процесуальних фігур (поряд із прокурором, суддею, адвокатом тощо), що без постійного розвитку і вдосконалення форм діяльності слідчого в кримінальному судочинстві неможливо вести мову про подальше підвищення якості досудового розслідування.

Комплексний аналіз наведеного переліку спеціальних досліджень доводить, що чинне кримінально-процесуальне законодавство потребує свого подальшого удосконалення як рівні загального системно-правового узгодження усіх правових положень, які стосуються регулювання сфери повноважень слідчого, а також усунення наявних протиріч між змістом окремих конкретних правових положень, так і на рівні подальшого уточнення та поглиблення змісту тих положень, що безпосередньо регулюють функціональну спрямованість слідчого в частині реалізації нових форм та видів взаємодії зі співробітниками оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; стимулюючого міждисциплінарного інституту звільнення від кримінальної відповідальності; застосування особливих повноважень по відношенню до неповнолітніх взагалі і зокрема застосування примусових заходів виховного характеру.

Література

1. Аленин Ю.П. О правовом статусе следователя. *Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали науково-практичної конференції, м. Одеса, 9 жовтня 2009 р. Одеса, 2009. 622 с. С. 315-317.
2. Аленин Ю.П. К вопросу о правовом статусе следователя. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 8 жовтня 2010 р. У 2 т. Т. 2. Одеса, 2010. С. 9-11.
3. Аркуша Л.І. Деякі підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій за КПК України від 13.04. 2012 р. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 97-99.
4. Балац Р.М. Запобіжна діяльність слідчого: деякі проблемні питання практичної реалізації. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 2 березня 2018 року. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. 580 с. С. 264-266.
5. Баулін О.В. Професійні та особисті якості як гарантії процесуальної незалежності слідчого. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. № 3 (6). С. 287-293.
6. Басиста І.В. Окремі процесуальні рішення слідчого, які приймаються в ході розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 3. С. 223-225.

7. Берназ В.Д., Берназ П.В. Інтеграція основ теорії управління в слідчу діяльність - актуальне завдання криміналістики. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 1. С. 1447-149.
8. Берназ П.В. Системний підхід як методологічне підґрунтя дослідження криміналістичного забезпечення слідчої діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 197-201.
9. Благута Р.І. Слідчі розшукові дії: проблеми нормативного визначення поняття та підстав проведення. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 19-20 вересня 2013 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 544 с. С. 194-197.
10. Вербенський М.Г. Особливості провадження негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів у сучасних правових умовах. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 вересня 2013 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 544 с. С.414-418.
11. Голубов А.Є. Мета кримінального судочинства як основа діяльності дізнавача та слідчого. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 1. С. 216-218.
12. Десятник А.А. Окремі питання профілактичної діяльності в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 159-161.
13. Дудоров О.О. Про конституційність інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 1. С. 40-48.
14. Карпенко М.О. Особливості провадження в справах про злочин неповнолітніх : монографія. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 240 с.
15. Ковальова О.М. До питання визначення тактики слідчих дій працівників органів внутрішніх справ при розслідуванні кримінальних проваджень, учинених неповнолітніми особами. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 157-159.
16. Лобач В.В. Конституційні права особи у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*. 2003. № 7. С. 14-18.
17. Марченко О.А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса : ОДУВС, 2018. 292 с.
18. Марченко О.А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса : ОДУВС, 2018. 22 с.
19. Мороз М. Взаємодія слідчих і оперативно-розшукових органів при розслідуванні крадіжок майна громадян. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 191-193.
20. Оперук В.І., Михайлов С.В. Особливості взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень відповідно до норм чинного КПК. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 вересня 2013 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 544 с. С. 484-488.
21. Пасько О.М. Концептуалізація функцій слідчої діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 55-58.
22. Півненко В.П. Звільнення від кримінальної відповідальності: проблеми теорії і практики. *Юрист України*. 2004. № 1. С. 31-33.
23. Поліщук О.В. Загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій. *Роль і місце ОВС у розбудові демократичної правової держави* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 4 квітня 2014 р. Одеса : ОДУВС, 2014. 242 с. С. 212-214.
24. Попович В.П. Окремі проблеми правового статусу негласних слідчих (розшукових) дій у новому кримінальному процесуальному кодексі України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 вересня 2013 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 544 с. С. 331-335.
25. Стрельченко Д.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами, учиненого організованими злочинними групами. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 2. С. 185-188.

26. Стахівський С.М. Поняття і система слідчих дій. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : щорічний бюлетень / за заг. ред. А.А. Музики. Київ : КЮІ КНУВС, 2005. 688 с. С. 491-499.

27. Фідря Ю.О. Вимоги до слідчого, який здійснює досудове розслідування щодо неповнолітніх, як процесуальна гарантія прав цих осіб. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конферен-

ції, м. Хмельницький, 2 березня 2018 року. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. 580 с. С. 338-341.

Меркулова В. О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та кримінології

Одеського державного університету внутрішніх справ
Домброван Н. В.,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу організації наукової роботи
Одеського державного університету внутрішніх справ